

І. В. Онищенко,
канд. філол. наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглядаються особливості формування культури педагогічного спілкування майбутніх учителів початкових класів; визначаються й описуються фахові професійно-комунікативні уміння майбутніх педагогів.

В статье рассматриваются особенности формирования культуры педагогического общения будущих учителей младших классов; определяются и описываются профессионально-коммуникативные умения будущих педагогов.

In article features of formation of culture of pedagogical dialogue of the future teachers of elementary grades are considered; is professional-communicative abilities of the future teachers are defined and described.

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань, визначених Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті, є створення умов для формування професійної культури вчителя. Від цього залежить успішність розв'язання комплексу проблем модернізації всієї системи освіти на сучасному етапі її розвитку. Тому серед пріоритетних напрямів педагогічної науки вагоме місце посідає дослідження широкого кола питань якісної підготовки педагогічних кадрів.

Сфера формування особистості – це, насамперед, активна міжособистісна взаємодія, комунікація, оскільки саме через педагогічне спілкування здійснюється персоналізація вчителя в своїх учнях, прищеплення їм загальнолюдських та національних цінностей, набуття ними соціального досвіду, формування їх як особистостей. Відтак особливої актуальності та значущості набуває проблема мовленнєвої культури вчителя початкових класів, яку слід удосконалювати на етапі його професійного становлення, у період навчання у вищих закладах освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з психології, дидактики, лінгвістики, лінгводидактики засвідчує, що в теорії і практиці вищої освіти накопичено значний досвід, який може стати основою модернізації професійної комунікативної підготовки майбутніх учителів початкових класів: досліджено теоретико-методологічні основи професійного спілкування (Л. Кондрашова, С. Максименко, Л. Савенкова, А. Синиця, Т. Титаренко, Т. Яценко та ін.); висвітлено психологічні аспекти проблеми комунікативного вдосконалення особистості педагога (Л. Виготський, І. Зимня, Г. Колшанський, Л. Проколієнко та ін.); визначено особливості формування у майбутнього вчителя індивідуального стилю педагогічного спілкуван-

ня (А. Андреев, В. Галузьяк, Г. Мешко та ін.); з'ясовано способи і шляхи формування комунікативних умінь та навичок студентів (Ф. Бацевич, Л. Мацько, В. Мусієнко, О. Селіванова, Т. Симоненко та ін.).

Комунікативні вміння педагога вивчалися як об'єктивна ознака його готовності до професійної діяльності. Зокрема, це переконливо доведено в дослідженнях Н. Головань, О. Горської, Н. Жигилій, Л. Зінченко, О. Іванової, Л. Кондрашової, К. Левітана, Т. Симоненко та ін., у яких підкреслюється специфіка комунікативних умінь як прояв професіоналізму; визначається структура і зміст комунікативності, де мовлення є домінуючим компонентом, необхідним у педагогічному процесі; пропонується методика управління процесом формування комунікативних умінь в системі навчання майбутніх педагогів; розкривається і вивчається специфіка дії живого слова у педагогічному спілкуванні.

Формулювання цілей статті. Виходячи з актуальності проблеми мовленнєвої компетентності сучасного педагога, метою статті є вивчення особливостей формування культури педагогічного спілкування майбутнього вчителя початкових класів у рамках його підготовки у педагогічному вузі, забезпечення здатності до подальшого самовдосконалення в процесі професійного становлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із сучасних шляхів реорганізації вищої освіти в Україні є компетентнісний підхід щодо підготовки фахівців педагогічного профілю. Уточнення й узагальнення відомостей з теоретичних та практичних розвідок дозволяє вказати на те, що у контексті даного підходу поняття культури педагогічного спілкування розглядається як складова професійної компетентності педагога, що становить собою компетентність у спілкуванні, яка детермінується його особистісно комунікативним потенціалом, а також системою фахової комунікативної підготовки, спрямованою на формування таких професійних умінь та навичок, що забезпечують наявність перцептивної, інтерактивної та комунікативної компетенцій майбутнього педагога [1, с.135].

Конкретизуючи складові змісту морально-психологічної готовності до педагогічної діяльності вчені акцентують увагу на характеристичні комунікативної функції вчительської праці. Культура спілкування, високий рівень комунікативних здібностей педагога розглядається як важливий показник готовності вчителя до педагогічної взаємодії з учнями: без певного рівня комунікативних здібностей неможливо говорити про готовність випускника педагогічного вузу до творчого вирішення професійних завдань.

Процес комунікативної підготовки майбутніх учителів початкової школи в рамках освітнього процесу педагогічного університету є специфічним, оскільки, передбачає різносторонню у своїх принципах, формах та методах підготовку фахівців [9, с.6]. Аналіз мовленнєвої взаємодії «вчитель початкових класів – молодші школярі» показує, що, на відміну від учителів-предметників, мовлення яких підпорядковане розкриттю науково-

пізнавальної специфіки окремого предмета, вчитель-класовод відповідно до своєї професіограми повинен сформувати в учнів систему знань, умінь і навичок, які передбачені вивченням не одного, а цілого комплексу навчальних предметів.

Вимоги до мовленнєвої взаємодії вчителя та учнів, що зумовлені змістом, характером і завданнями викладання кожного з предметів, що вивчаються у початковій школі, нерідко докорінно відрізняються, оскільки вони співвідносяться з різними галузями науки, знань. Якщо на заняттях з математики вчитель дає учням початкові уявлення про просторові і кількісні відношення у навколишньому світі, навчає їх абстрактно мислити, то в процесі вивчення курсів «Ознайомлення з навколишнім світом», «Природознавство» увага дітей спрямовується на якісно інший характер понять, предметів, явищ, які їх оточують, на особистісне ставлення до них, моральні норми, що вимагають від самого учня відповідної поведінки у стосунках з людьми. А на уроках читання виникає потреба осмислити образний світ художнього твору, дати морально-етичну оцінку героїв та їхніх вчинків, особистісних характеристик.

Професійна комунікативна компетенція вчителя початкових класів передбачає наявність у нього двох основних груп умінь:

I. Комунікативні вміння:

- 1) умінь встановити контакт з учнями;
- 2) умінь зацікавити молодших школярів у процесі опанування навчального предмета;
- 3) умінь підтримати розмову;
- 4) умінь переконувати молодших школярів, захоплювати ідеями, задумами;
- 5) умінь будувати висловлювання в різних стилях та жанрах.

II. Професійно-комунікативні вміння:

- 1) знання дидактичної та лінгвістичної термінології;
- 2) здійснення навчальної комунікації за допомогою мовних засобів, які уможливають реалізацію естетичної функції мови: презентують красу та багатство мови, її виразність, акцентність тощо;
- 3) внутрішня настанова на аналіз змістової правильності мовлення;
- 4) умінь редагувати власне та чуже мовлення;
- 5) умінь здійснювати різні види аналізу текстів усіх стилів;
- 6) умінь продукувати навчальний текст.

Як засвідчує практика, студенти педагогічного факультету спеціальності «Початкове навчання» уже з першого курсу спроможні засвоїти основні вимоги щодо мовленнєвої діяльності, зокрема, це стосується необхідності опанування знаннями про дієву силу слова, мовлення, досконалого володіння словниковим запасом і навичками їх застосування відповідно до ситуації; володіння технікою мовлення (дихання, дикція, темп, інтенси-

вність, динаміка); прагнення впливати живим словом як на свій внутрішній стан, так і на стан (настрій) слухачів (майбутніх учнів).

Студенти мають достатні орфографічні і пунктуаційні навички, а також відповідний мовленнєвий розвиток, необхідний для виконання ряду лінгвістичних завдань. Проте, в умовах продукування нового, оригінального висловлювання, коли основні зусилля спрямовані саме на процес творення, студенти допускають стилістичні помилки; нерідко зміст мовлення правильно розкриває певні поняття, але воно недосконале, засмічене русизмами, діалектизмами, ненормативною сполучуваністю слів тощо.

Аналіз розвитку компонентів професійно-педагогічного мовлення дозволяє визначити такі рівні мовленнєвої підготовки студентів:

I. Репродуктивний рівень характеризується загальним уявленням студентів про педагогічну професію. Вони не володіють достатньою інформацією про мовлення як інструмент педагогічної дії, знають лише про окремі функції мовлення, зрідка використовують мовлення як засіб педагогічного впливу, хоча при цьому цілком усвідомлено прагнуть наслідувати варіанти зразків професійного мовлення інших осіб залежно від ситуації. Простежується схильність студентів до ігнорування окремих якостей мовлення, особливо тих, які «не відпрацьовані». У них недостатньо розвинений словниковий запас, уміння правильно конструювати мовлення.

II. Продуктивно-перетворювальний рівень характеризується наявністю усвідомлення студентами значення не лише загальнопедагогічних умінь, а й професійних мовленнєвих із проявом позитивного ставлення до даного компонента професійної майстерності. Вони виявляють бажання до операційності застосування мовленнєвих умінь у практичній діяльності, більш активно включаються у навчальний процес на практичному рівні, уміють прогнозувати результати мовленнєвої діяльності, охоче шукають інтонаційні варіанти при визначеній педагогом меті мовлення. Студенти, віднесені до даного рівня, достатньо володіють лексичним запасом та умінням конструювати речення і добирати для їх озвучення адекватну інтонацію.

III. Творчий рівень характеризується високим розвитком особистісних мовленнєвих умінь студентів як компонента їх педагогічної майстерності; усвідомленням їх ролі і позитивним до них ставленням; виразним проявом спеціальних знань і умінь у професійній діяльності; оперативним застосуванням тих чи інших умінь відповідно до ситуації і мети дії. На цьому рівні починається активне застосування словесної дії у роботі з школярами, проявляється мотивація до вдосконалення мовлення у різних формах роботи, досить високий рівень у володінні лексикою і логікою мовлення [10, с.15].

На нашу думку, увага викладачів повинна зосередитися на теоретичному і практичному засвоєнні найважливіших текстологічних понять, що виступає узагальнюючо-підсумковим етапом роботи над розвитком мов-

лення майбутніх учителів-класоводів; збагаченні, уточненні й активізації лексичного запасу майбутніх учителів початкових класів; глибокому оволодінні граматичними нормами мови і вдосконаленні граматичного ладу мовлення студентів; максимальному розвитку пізнавальної активності студентів, їхньої здатності до творчості.

Таким чином, готовність майбутнього вчителя початкових класів до комунікативної діяльності повинна бути спрямована на:

- 1) усвідомлення потреби в комунікативному розвитку;
- 2) зацікавлення студентів майбутньою професією;
- 3) формування в них україномовної стійкості;
- 4) насичення мовної картини світу студентів потенціалом лінгвістичного й дидактичного дискурсу;
- 5) формування умінь трансформації набутих за попередні роки комунікативних умінь та навичок відповідно до мети настанов, умов та ситуацій спілкування;
- 6) розвиток навичок творчого пошуку й відтворення необхідної інформації.

Погоджуємося з Н. Дусь, що основними критеріями сформованості культури педагогічного спілкування є: наявність мотиваційно-ціннісної основи педагогічного спілкування; наявність знань комунікативного аспекту культури педагогічного спілкування та сформованість комунікативних здібностей, умінь та навичок; наявність знань інтерактивного аспекту культури педагогічного спілкування та сформованість інтерактивних здібностей, умінь та навичок; наявність знань перцептивного аспекту культури педагогічного спілкування та сформованість перцептивних здібностей, умінь та навичок [1, с.137].

Ефективність процесу комунікативної підготовки майбутніх учителів початкових класів забезпечується також наявністю високого рівня розвитку культури педагогічного спілкування викладачів педагогічних навчальних закладів як організаторів навчально-виховного процесу на засадах ідей гуманістики і технології суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Викладач, який працює над розвитком культури мовлення майбутніх учителів, повинен мати перед собою перспективу, певну концепцію, яка допомагає орієнтуватися у потоці видань, що становлять науково-методичний супровід мовних дисциплін у системі підготовки майбутніх вчителів початкових класів. Орієнтиром при цьому має бути забезпечення органічного взаємозв'язку розвитку мовлення і професійного становлення вчителя початкових класів, у професіограмі якого всебічному розвитку культури мовлення належить особлива роль.

Висновки. Культура педагогічного спілкування – це складова професійної компетентності педагога, що становить собою компетентність у спілкуванні, яка детермінується його особистісно комунікативним потенціалом, а також системою фахової комунікативної підготовки, спрямова-

ною на формування таких професійних умінь та навичок, що забезпечують наявність перцептивної, інтерактивної та комунікативної компетенцій майбутнього педагога. Культура педагогічного спілкування, високий рівень комунікативних здібностей педагога є важливим показником готовності вчителя до педагогічної взаємодії з учнями. Процес педагогічного спілкування як двостороння взаємодія потребує від учителя вмінь встановлювати контакт з учнями, забезпечувати позитивний емоційний настрій, захищати молодших школярів у процесі опанування навчальних предметів, переконувати й захоплювати їх своїми ідеями, задумами.

Список використаних джерел

1. Дусь Н. А. Культура педагогічного спілкування в контексті компетентнісної парадигми професійної підготовки фахівців / Н. А. Дусь // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2005. – № 15. – С. 135-140.
2. Жовтобрюх В. Ф., Муромцева О. Г. Культура мови вчителя: Курс лекцій / За ред. О. Г. Муромцевої. – Харків: Гриф, 1998. – 208 с.
3. Колесникова Р. Культура мовлення – складова майстерності вчителя / Р. Колесникова // Початкова школа. – 1991. – № 11. – С. 50-52.
4. Педагогічна майстерність / За ред. Зязюна. – К.: Вища шк., 1997. – 348 с.
5. Савенкова Л. Комунікативність учителя // Початкова школа. – 1998. – № 8. – С. 49-51.
6. Сащак Н. Культура мови та мовлення людини / Н. Сащак // Рідна школа. – 2006. – № 3. – С. 43-45.
7. Симоненко Т. В. Формування професійної мовнокомунікативної компетенції студентів філологічних факультетів: автореф. дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.02 / Т. В. Симоненко – К., 2007. – 44с.
8. Усатий В. Д. Культура мовлення вчителя початкових класів / В. Д. Усатий // Теоретичні питання освіти та виховання. – 2000. – № 10. – С. 60-63.
9. Усатий В. Д. Розвиток мовленнєвої культури майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / В. Д. Усатий. – К., 2001. – 19с.
10. Черезова І. О. Мовленнєва компетентність як одна з головних вимог до індивідуально-психологічних особливостей сучасного вчителя / І. О. Черезова // Психологія. – 2005. – № 2. – С. 11-16.

*Л. В. Кузьільна,
канд. філол. наук, доцент,
Криворізький державний педагогічний університет*

НАЦІОНАЛЬНО-ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ТИП ТЕЗАУРУСУ В ПОЕЗІЇ В. СТУСА, М. ВІНГРАНОВСЬКОГО, В. СИМОНЕНКА

У статті розкрито сутнісні ознаки художньо-вираженого національно-екзистенціального типу тезаурусу в поезії В. Стуса, М. Вінграновського, В. Симоненка. Проаналізовано специфіку розвитку українського художньо-герменевтичного мислення з точки зору психолінгвістики як глибоконаціонального буттєво-історичного розуміння, теоретично окреслено іманентний українському буттю національно-екзистенціальний тип передзнання.